

PARİS BARIŞ KONFERANSI SÜRECİNDE (22 MART-10 NİSAN 1922) İTİLÂF DEVLETLERİNE SUNULAN BATI TRAKYA HAKKINDA İKİ MUHTIRA

Mustafa BUDAK*

ÖZ

Bu makale, esas itibarıyla kadim bir Türk ve İslam yurdu olan Batı Trakya hakkında 22 Mart 1922’de başlayan Paris Konferansı sırasında Batı Trakyalı iki aydın tarafından hazırlanmış ve İtilaf Devletleri’ne sunulmuş olan iki muhtırayı değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan bu iki muhtıradan birincisi Haydar Bey tarafından yazılmıştır. Haydar Bey, muhtırasının başında Batı Trakya hakkında coğrafi, demografik, emlak ve tarihî yapılarla ilgili bilgiler vermektedir. Ayrıca, bu muhtırada, Wilson ilkeleri gereğince Batı Trakya’nın Edirne vilayetinin ayrılmaz bir parçası olduğu gerçeğinden hareketle halk oylamasına taraftar olduğu beyan edilmiştir.

İkinci muhtıranın yazarı Tahir Lütfi Bey’dir. Onun muhtırası, “Edirne Vilayeti-Şarki Trakya” adını taşımaktadır. Bu muhtıranın amacı ise Batı Trakya’nın Edirne vilayetine katılmasını talep etmektir.

Şurası bir gerçek ki, her iki muhtırada da Batı Trakya’nın geleceği Türkiye ile beraber düşünülmektedir. Ancak devrin uluslararası şartları bu talebin önünde en büyük engeldir. Nitekim Batı Trakya, Lozan Antlaşmasında, Meriç nehrinin sınır olmasıyla Yunanistan’da kalır.

Anahtar Kelimeler: Batı Trakya, Edirne, Paris Konferansı, itilaf devletleri, Wilson Prensipleri, Haydar Bey, Tahir Lütfi Bey

TWO MEMORANDUM ABOUT THE WESTERN THRACE SUBMITTED TO THE ENTENTE POWERS IN PARIS CONFERENCE (22 MARCH-10 APRIL 1922)

ABSTRACT

This paper aims to analyze two memoranda about Western Thrace prepared by two Western Thracian intellectuals and submitted to the Entente Powers in Paris Conference on 22 March 1922. The first two in the Turkish Prime Ministry Ottoman Archive were written by an intellectual named Haydar Beg. The first memorandum contains information about the geography, population, real estate, and historical buildings in Western Thrace. Western Thrace was an integral part of Edirne Province, and main feature of this first memorandum was to declare in favor of self-determination in Western Thrace in accordance with the principles of Wilson. The writer of the second memorandum, “Edirne Province and Eastern Turkey,” is Tahir Lütfi Beg. This memorandum demanded that Western Thrace should re-join Edirne Province. Both memoranda consider the future of Western Thrace as part of Turkey and ask that this should be notified to the Entente Powers. However, international conditions were a major obstacle to the

* Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, mubudak@hotmail.com

fulfillment of this demand. Indeed, in the Treaty of Lausanne, Western Thrace was left with Greece, with a boundary of the River Maritza.

Keywords: Western Thrace, Edirne, Turkey, The Conference of Paris, entente powers, Wilson Principles, Haydar Beg, Tahir Lütfi Beg

Giriş

I. Dünya Savaşı sonrası yeni Türkiye'nin inşası sürecinde sınırlar bağlamında en muğlâk bölgelerden biri Batı Trakya idi. Bu belirsizlik, sadece, I. Dünya Savaşı sonrası ile ilgili olmayıp 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında itibaren varlığını sürdürmekteydi. Daha ziyade Trakya düzleminde devam eden bu belirsizlik, 1886'da, Doğu Rumeli vilayetinin Bulgaristan'a ilhakından sonra artış göstermiş; Batı Trakyalıların Batı Trakya sınırları içinde gösterdikleri Kırcaali bölgesi de Bulgaristan'da kalmıştı. Buna karşılık Trakya ise Karadeniz, Marmara ve Ege denizi ile Mesta-Karasu nehri arasındaki bölgeden ibaret hâle gelmişti. Ne var ki Balkan savaşları da Batı Trakya'nın hem sınırlar anlamında küçülmesini hem de tamamen Osmanlı Devleti'nden koparılmasını önleyemedi.

Bu sürecin ilk aşaması, Balkan savaşları sonunda imzalanan 30 Mayıs 1913 tarihli Londra Barış Antlaşması idi. Bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti Midye-Enez hattının ötesindeki Trakya ve bütün Rumeli'yi Balkan devletlerine bırakmaktaydı.¹ İkinci aşama ise 10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Antlaşması idi. Buna göre Yunan-Bulgar sınırı, Serez ve Drama'nın kuzeyinden geçmekte ve Kavala'nın 30 km doğusunda Mesta-Karasu ağzında Ege'ye varmaktaydı. Üçüncü ve en önemli aşama ise 29 Eylül 1913'te Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında imzalanan İstanbul Antlaşması idi. Söz konusu antlaşmanın en önemli sonucu, Karaağaç ve Dimetoka dışında bütün Batı Trakya'nın Bulgaristan'a bırakılmasıydı.²

Görüldüğü gibi Batı Trakya, Balkan savaşlarından sonra imzalanan seri antlaşmalarla Osmanlı Devleti'nden koparılmıştı. Buna rağmen Batı Trakyalı aydınlar, Batı Trakya'da yaşanan zulümleri hem Osmanlı Devleti'ne ve hem de uluslararası kamuoyuna duyurmaktan geri durmadılar. Her ne kadar Mondros mütarekesinin imzalanması, kısa bir süre şaşkınlık ve ümitsizliğe yol açmış ise de İtilaf devletlerinin işgallerine karşı Anadolu ve Trakya'da müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin kurulması, Batı Trakyalı aydınlar nezdinde kurtuluş ümitlerini yeniden canlandırdı.

Bu makalenin esas amacı, Mondros mütarekesinden sonra Batı Trakyalı aydınların teşkilatlı faaliyetlerini özetledikten sonra 21 Mart 1922'de başlayan Paris Barış Konferansı'na Batı Trakyalı aydınların sundukları iki muhtırayı ana hatlarıyla değerlendirmektir.

1. Mondros Mütarekesi Sonrası İşgal Sürecinde Batı Trakya

Mondros mütarekesinden sonra Anadolu ve Trakya'da başlayan İtilaf devletleri işgallerine karşı kurulan müdafaa-i hukuk cemiyetleri benzeri örgütlenmelerden biri Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti diğeri ise Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti idi. 1 Kasım 1918'de, Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Heyet-i Osmaniyyesi

¹ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987, s. 65.

² Sınırlarla ilgili birinci madde için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 458-461; Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 75-85.

adıyla kurulan ilk cemiyetin amacı “Edirne vilayeti ahalisini teşkil eden Türk ve Müslümanların hukukunu müdafaa etmektir.”³ Batı Trakya Komitesi ise 10 Kasım 1918’de, İstanbul’da bulunan Batı Trakyalıların yaptıkları bir kongre sonunda kuruldu. Komitenin gayesi Batı Trakya’yı yabancı boyunduruğundan kurtarmaktı. Bu amaçlarını Wilson prensiplerinin self-determinasyon ilkesi gereğince Batı Trakya’da halk oylaması yaparak gerçekleştirmek istiyorlardı. Onlar için Batı Trakya, Meriç nehri ile Mesta-Karasu nehri arasındaki bölgeden başka Kavala, Drama ve Serez’i içine alan Mesta-Karasu ile Ustruma nehirleri arasındaki bölge idi. Özellikle ilk bölge, Bulgaristan sınırları içinde bulunmaktaydı.⁴ Üstelik 29 Eylül 1913 tarihli Osmanlı-Bulgar Antlaşması’na (İstanbul Antlaşması) göre bu bölge, Bulgaristan’a bırakılmış olup 6 Eylül 1915 (24 Ağustos 1331) tarihinde Sofya’da imzalanan Osmanlı-Bulgar Tashih-i Hudud Antlaşması ile de bir kez daha teyit edilmişti.⁵ 24 Eylül 1918’de imzalanan Müttefiklerarası Berlin Antlaşması da Batı Trakya’yı Bulgar hâkimiyetinden kurtaramamıştı.⁶

Ancak Bulgar üstünlüğü, 27 Kasım 1919’da imzalanan Neully Antlaşması ile sona ermiş ve adı geçen antlaşmanın 27’inci maddesiyle Bulgar-Yunan sınırı düzenlenirken Batı Trakya Bulgaristan’dan alınarak İtilaf devletlerinin kontrolüne geçmişti.⁷ Bu husus, 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması ile de doğrulanmıştı. Daha da önemlisi, Bulgaristan, Sevr Antlaşması ile belirlenmiş Osmanlı hudutları dışında kalan arazisi üzerindeki bütün haklarından Yunanistan lehine feragat etmişti.⁸

Bu hukukî duruma rağmen Batı Trakyalı aydınlar, Batı Trakya’nın bağımsızlığını ve anavatana katılmasını talep etmekteydiler. Hatta bu uğurda, halk oylamasına bile razı idiler. Bu talep Osmanlı Devleti tarafından da desteklenmekteydi. Nitekim 1919 yılının ilk aylarında, Edirne’deki Trakya-Paşaeli Heyet-i Müdafaa-i Osmaniyyesi Reisi Müftü Mestan Efendi ile Edirne Belediye Reisi Şevket Bey’i kabul eden Padişah Vahdeddin ile Sadrazam Ahmed Tevfik Paşa, müdafaa ve mücadeleyle devam etmelerini istedi.⁹

³ Her ne kadar Tevfik Bıyıkloğlu, 1 Aralık 1918 tarihini kuruluş tarihi olarak kabul etmiş olsa da verdiği bazı kaynaklara göre 30 Kasım tarihi kabul edilmektedir. Geniş bilgi için bkz., Bıyıkloğlu, *a.g.e.*, s. 124-125.

⁴ Bıyıkloğlu, *a.g.e.*, s. 139.

⁵ Söz konusu antlaşmayla Osmanlı Devleti, Edirne’nin kuzey, batı ve güney-batısındaki en verimli topraklarıyla Karaağaç-Kulili Burgaz demiryolunu kaybetmişti. Bkz. Bıyıkloğlu, *a.g.e.*, s. 105-107.

⁶ Sadece Osmanlı Devleti, Bulgarların elindeki Meriç nehrinin doğusunda iki kilometrelik alandaki yerleri almaktaydı. Yine Karaağaç ve Dimetoka ile civarı da Bulgarlara kalmaktaydı. Bkz. Bıyıkloğlu, *a.g.e.*, s. 110-115. Bu antlaşmanın Türk-Bulgar hududu ile ilgili hükümleri Karaağaç 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması’nda da aynen geçerli olmuştur. Bilindiği gibi Karaağaç, savaş tazminatı olarak Türkiye’ye bırakılmıştır.

⁷ 27. maddeye göre, Bulgar-Yunan sınırı doğuda Dibikli kuzeyde Meriç nehri ve güneyde Mesta-Karasu havzaları arasındaki ayrılan noktasına kadar 1913 tarihli Bulgar-Yunan sınırı olacaktır. Ayrıca, aynı madde ile Türk-Bulgar sınırı da düzenlenmiştir. Buna göre, Türk-Bulgar sınırı, Mustafa Paşa’nın 10 km doğusundan geçecek ve taraflar arasındaki 1913 ve 1915 antlaşmalarındaki sınır esas olacaktır. Bkz. Rıdvan Tümenoğlu, *Bulgar Kaynaklarına Göre Mondros’tan Lozan’a Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006, s. 6-8.

⁸ Sevr Antlaşması’nın 84. maddesi için bkz. Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953, s. 557-558.

⁹ Zekai Güner, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti’nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 1998, s. 54; Metin Ayışığı, “Dünden Bugüne Batı Trakya Meselesi”, *Osmanlı II*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 515.

Bu destek, sadece bir temenniden ibaret olmayıp yeni Türkiye'nin inşasının gündeme geldiği her uluslararası ortamda Batı Trakya'nın hukuku ısrarla savunulmaktaydı.

Bu konuda ilk girişimin Osmanlı Devleti'nin davet edildiği 1919 Paris Barış Konferansı sürecinde yapıldığını görmekteyiz.

Nitekim Osmanlı Devleti, Paris Barış Konferansı'na davet edildiğinde Damad Ferid Paşa'nın 17 Haziran 1919'da sunduğu gayr-i resmi muhtıra da bile "... tamamiyet-i mülkiyesi temin edilmiş, Trakya'da Müslüman ahalisi bir ekseriyet-i azime teşkil eden kısmın iadesi ve Edirne'nin müdafaasını temin eyleyecek hududun tayini cümle-i temeniyyatdandır; zira, ancak bu suretle payitaht-ı Osmani emin bir surette müdafa edilebilir." denmekte ve Batı Trakya'nın iadesi ile Edirne taraflarında sınır tashihihinin Osmanlı vatanının savunması için gerekli olduğu düşünülmekteydi.¹⁰ Aynı şekilde 23 Haziran 1919'da sunulan Osmanlı Devleti'nin 11 maddelik resmî muhtirasının sınırlarla ilgili üçüncü maddesinde "Türkiye'nin batı sınırı Gümülcine livası"ndan itibaren başlamaktaydı.¹¹ Sonunda Osmanlı Meclis-i Mebusanı, 17 Şubat 1920'de "Türkiye'nin barış şartları" olarak ilan ettiği 28 Ocak 1920 tarihli Misak-ı Milli Beyanname'sinde, Batı Trakya'da halk oylaması talebinde bulunmuştu.¹² Söz konusu talep, Lozan'a kadar geçen süreçte, Milli Mücadele Hareketi'nin hedefleri arasında yerini almıştı.

2. Mustafa Kemal Paşa ve TBMM'nin Batı Trakya Hakkındaki Görüşleri

Bilindiği gibi Sevr Antlaşması imzalanmış ise de onaylanmadığından dolayı uygulanmamıştı. Bunda, Anadolu'da gelişen Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Milli Mücadele Hareketi'nin büyük rolü vardı. Ayrıca, Anadolu hareketiyle uzlaşmadan bir barış antlaşmasının uygulanamayacağını anlayan İtilaf devletlerinin İstanbul hükümetlerini (Damad Ferid Paşa ile Ahmet Tevfik Paşa) bu uzlaşmaya zorlamaları¹³ ve bu zorlama sürecinde özellikle Ahmet Tevfik Paşa'nın seçimler yapılarak Meclis-i Mebusan'ın açılmasını istemesi de etkili olmuştu.¹⁴ Dahası Londra Konferansı'nda

¹⁰ Damad Ferid Paşa'nın muhtırası için bkz. Ahmed İzzet Paşa, *Feryadım II*, Yay. haz. Süheyl İzzet Furgaç, Yüksel Kanar, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993, s. 313-316.

¹¹ Yeni Türkiye'nin sınırları batıda Gümülcine livası dâhil olmak üzere Balkan harbinden önce mevcut bulunan Türk-Bulgar hududu, kuzeyde Karadeniz, doğuda Elviye-i Selase (Kars, Ardahan ve Batum) dâhil olmak üzere Poti, güneyde ise Akdeniz kıyısındaki Lazkiye'nin kuzeyinde bulunan İbn-i Hani Burnu'ndan başlayarak Halep'i içine aldıktan sonra doğuya doğru uzanan ve Re'sül-ayn, Musul, Kerkük ve Süleymaniye'yi içine alarak İran sınırı şeklinde olacaktır. Bkz. Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, s. 77-78.

¹² Misak-ı Millînin üçüncü maddesi şöyledir: "Türkiye sulhuna ta'lik edilen Garbi Trakya vaz'iyet-i hükûkiyesinin tesbiti de sekenesinin kemal-i hürriyetle beyân edecekleri ârâya tebe'ân vâki' olmalıdır." Bkz. Budak, *a.g.e.*, s. 157.

¹³ Bu sürecin İngiliz belgelerine göre anlatımı için bkz. Neşe Özden, "The British Foreign Office Policies on Damad Ferid Paşa's Preparation for the Execution of the Treaty of Sevres", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, c. 5, S. 20, Kasım 1997, s. 423-455.

¹⁴ Bu süreçte, İtilaf devletleri, Eylül-Ekim aylarında "Anadolu ile uzlaşma"dan yana iken A. Tevfik Paşa, hükümet olunca "Sevr'in hemen onaylanması" için baskı yapmaya başladılar. Hükümetin cevabı ile Anadolu ile uzlaşmak ve Meclis-i Mebusan'ın açılmasını sağlamak şeklinde oldu. Geniş bilgi için bkz. Metin Ayışığı, "Mütareke Döneminde İstanbul Hükümetleri ile Kuvâ-yı Milliye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918-16 Ekim 1920)", *Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 248-249. Bu makale olarak ilk önce Haziran 1994'te, *Toplumsal Tarih Dergisi*'nde yayımlanmıştır; Ayrıca bkz. Nurten Çetin, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015, s. 399-407.

(Şubat-Mart 1921) Tevfik Paşa'nın meşhur hamlesi ("Türkiye'nin tek temsilcisi TBMM hükümetidir." diyerek sözü konferansta bulunan Bekir Sami Bey'e (Kunduk) bırakması) ile istediklerini alamayan İngiltere ve Fransa gibi İtilaf devletleri, Sakarya Zaferi'ni de görünce Anadolu hareketiyle kesinlikle uzlaşmaları/anlaşmaları gerektiğini anlamışlardı. Ayrıca kazanılan zaferler (I.ve II. İnönü ile Sakarya zaferleri), İslam dünyası nezdinde Ankara'daki TBMM hükümetinin prestijini artırmıştı. Özellikle Hindistan Müslümanları daha gayretliydi. Hatta Ankara hükümeti, Yunanlılara karşı Arnavut Müslümanlarla ilişki kurmaktaydı.¹⁵ Bunun üzerine İtilaf devletleri vakit kaybetmeden ve Ankara hükümeti daha fazla güçlenmeden Sevr Antlaşması metni üzerinde kendilerince değişiklik yaparak bunu Yunanistan ile TBMM hükümetine bir barış projesi olarak sunmaya karar verdiler.¹⁶ Hemen belirtelim ki bu İtilaf projesinde Batı Trakyalı Türklerini rahatlatacak hükümler bulunmuyordu.

Ancak Mustafa Kemal Paşa, Doğu Trakya ile Batı Trakya davasının ayrı ayrı yürütülmesi taraftarıydı. Ona göre Doğu Trakya tartışılmaz bir şekilde Osmanlı vatanının bir parçasıydı. Oysa Batı Trakya bir barış antlaşması ile terk edilmiş bir vatan toprağı idi. Nitekim Mustafa Kemal Paşa, Edirne merkezli I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'ya gönderdiği 3 Şubat 1920 tarihli şifrede, bu görüşlerini şu sözlerle açıklamıştı:¹⁷

"Trakya'nın Şarkî ve Garbî namile bir vahdet-i mülkiyye altında ifade edilmesi siyaset-i Osmaniyeye için doğru değildir. Şarkî Trakya gayr-i kabil-i itiraz ve münakaşa bir surette eczay-ı memâlik-i Osmaniyededir. Garbî Trakya bir muahede-i sulhiyye ile vakt ile terk edilmiş bir kıt'a-i vatandır. Şarkî Trakya, garbın ilhakını temin etmek için bir üssü'l-hareke olabilir."

Anlaşılan o ki Ankara için, Doğu Trakya birinci öncelikli meseleydi. Batı Trakya ile ilgili olarak özerk bir yönetim için ayrı bir siyaset yürütülmesi benimsenmişti. Söz konusu ayrımın, Trakya'ya gönderilen talimatlara da yansdığı görülmekteydi. Nitekim TBMM hükümeti Erkan-ı Harbiyye-i Umumiyye Reisi Fevzi Paşa imzasıyla 24 Haziran 1921'de, Trakya heyetine gönderilen Trakya'da yapılacak teşkilat ve icraata dair talimatta da bu ayrımı görmek mümkündür. Talimatta, Doğu Trakya için Müslüman halkın birleşmesi istenirken Batı Trakya hakkında da "Yunanlılardan ziyade mezkûr çevrenin mahalli idareden müteşekkil bir muhtar hükümet elinde bulunması"nın haklılığı vurgulanmaktaydı.¹⁸

3. Batı Trakyalıların Avrupa'daki Temasları

1922 yılına gelindiğinde, Batı Trakya, Yunan işgali altındaydı. Bulgarlar ise Doğu ve Batı Trakya üzerindeki iddialarını Avrupa kamuoyu nezdinde sürekli dillendirmekteydiler. Buna karşılık Yunanistan da Bulgaristan'ı Neully Antlaşması'na mugayir hareket etmekle suçlamakta ve Bulgaristan da bunu tekzip etmekteydi.¹⁹

¹⁵ Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986, s. 232-233.

¹⁶ Sonyel, *a.g.e.*, s. 244-245.

¹⁷ Kemal Atatürk, *Nutuk III*, 15. baskı, MEB Yayınları, İstanbul, 1987, s. 1226 (Vesika no.251 b); Aynı tarih ve mealde bir şifre telgrafi İstanbul'da bulunan Rauf Bey'e de göndermiştir. Atatürk, *a.g.e.*, s. 1225. (Vesika no.251 a)

¹⁸ Talimat metni için bkz. Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 98-101; Ahmet Aydın, *Batı Trakya Faciasının İyüzü*, Akın Yayınları, İstanbul, 1971, s. 239-243, Bıyıklıoğlu'da talimat tarihi 26 Haziran 1337 (1921)'dir.

¹⁹ Bern Sefiri Cevad Bey'in Hariciye Nazırı Ahmed İzzet Paşa'ya 13 Şubat 1922'de gönderdiği tezkire,

Diğer taraftan, Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, Ankara hükümeti Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey (Tengirşek) ile İstanbul hükümeti Hariciye Nazırı Ahmed İzzet Paşa'nın da Avrupa'da temaslarda buldukları sırada, Mart 1922'de, Batı Trakya davasını anlatmaları için Dr. Tevfik, Mehmed Paşazade İbrahim, Yusuf Ziya ve Ali Galip (Pekel) Beylerden oluşan bir heyeti Paris, Londra ve Roma'ya gönderdi.²⁰ Bu heyetten Dr. Tevfik ve Yusuf Ziya Bey, İstanbul hükümeti Hariciye Nazırı Ahmed İzzet Paşa'ya 7 Nisan 1922'de gönderdikleri tahriratta Paris'teki temaslarından söz ettiler. Buna göre, ilk önce madam Gulis'i ziyaret ederek Batı Trakya'daki Yunan zulmünü anlatmışlar ve ertesi gün Fransız Hariciye Nezareti'ne gitmek suretiyle Batı Trakya'nın sınırları ve orada yaşayan milletler hakkında bilgi sunmuşlardı. Hatta Madam Gulis'in aracılığıyla *Enteransijan Gazetesi*'nde Kumandan Giyam ile görüşmüşler ve Batı Trakya davasının savunulması hususunda söz almışlardı. Bunun dışında Batı Trakya'da kiliseye çevrilen camiiler ve yakılan köylerle ilgili fotoğraf ve mezalim listelerini Hindistan Hilâfet Cemiyeti'ne göndermişlerdi.²¹

Batı Trakya'daki Yunan zulmü o kadar şiddetliydi ki artık Yunan işgalinden kurtulup İtilaf devletlerinin işgali aranır hâle gelmişti. Nitekim Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adına Paris'te bulunan Dr. Tevfik ve Yusuf Ziya Beyler, 27 Nisan 1922'de, Fransa Dışişleri Bakanı Raymon Poincare'ye hitaben yazdıkları mektupta, Yunan zulmünün tahammülsüzlüğüne işaret ettikten sonra yüzlerce Müslüman Türk'ün hapisanelerde tutulduğunu ve birçoğunun ise akıbetinin bilinemediğini dile getirmiş ve İtilaf devletleri işgali olmazsa İtilaf komisyonları kurulmasını istemişlerdi. Bu mektup, Fransız Başbakanı Poincare'nin dışında İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a da gönderildi.²²

4. Batı Trakya Hakkında İki Muhtıra

Batı Trakyalı bu heyetin Avrupa'da bulunduğu sırada, İtilaf Devletleri, Türk-Yunan barış projesini yeniden görüşmek için Paris'te bir barış konferansı (22-26 Mart 1922)²³ topladılar. Aynı tarihlerde ise Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti,²⁴

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye-Siyasi, (HR. SYS), 2537/3, lef 6.

²⁰ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 424. Bu Batı Trakya heyetinin Avrupa seyahati, heyetten Dr. Tevfik'in beyanıyla Osmanlı hükümetinin destekleriyle gerçekleşmişti. Yine Dr. Tevfik Bey'in ifadesiyle bu seyahat, Batı Trakya'nın "ahali-i masumesinin hayat, can, mal ve namuslarının muhafazasına ma'tuf" idi. Dr. Tevfik Bey, seyahat harcamaları için 15 bin frank talep etmekteydi. Bkz. Dr. Tevfik Bey'in 25 Mart 1922'de, Sadarete gönderdiği tezkire, BOA, HR.SYS, 2400/6' den naklen, *Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, Yay. haz. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2009, s. 162-163 (Belge no. 35/2).

²¹ Bu arada Ankara hükümetinin Paris temsilcisi Nihad Reşad Bey'le görüşmüşlerdir. Ne hazindir ki Nihad Reşad Bey, Trakya'nın nüfus istatistikleri ve olaylar hakkında ellerinde bilgi olmadığını itiraf etmiştir. Bkz. Paris'te bulunan Garbî Trakya MHC heyetinden Yusuf Ziya ve Dr. Tevfik imzalı ve 7 Nisan 1338/1922 tarihli tahrirat, BOA, HR.SYS, 2400/6'dan naklen, *Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, s. 164-166 (Belge no. 35/3).

²² BOA, Hariciye-İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), 60/37.

²³ Bu süreçte, TBMM hükümeti-İtilaf devletleri arasında birkaç kez tekrarlanan karşılıklı nota teatisi yaşanmış olup Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey de Paris'te siyasi temaslarda bulunmuştur. 22 Mart-15 Nisan 1922 tarihleri arasında yapılmış olan nota teatisleri göstermiştir ki hâlihazırda, bağımsız bir Türkiye'nin şartları oluşmamıştır. Bkz. Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s. 428-430.

²⁴ Aslında Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bu belgenin bulunduğu orijinal iç dosyasının üzerinde "Garbî Trakya Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti Tarafından Düvel-i İtilâfiyye'ye Tevdi' Olunan Muhtıralar" yazılıdır. Ayrıca, aynı belge gömleğinde yer alan bazı belgelerin çoğunun "Comite De La Defense Des Droits De

İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcilerine, ayrıntılı iki muhtıra sundu.²⁵ Ancak bu muhtıralar, Batı Trakyalıların hem Ankara hükümeti Hariciye Vekâleti'ne ve hem de İtilaf devletlerine verdikleri son muhtıralar değildi.²⁶ Buna karşılık Ankara hükümeti de çok defa Batı Trakya'daki Yunan zulmünü İtilaf devletleri nezdinde protesto etmekten geri durmadı.²⁷

Sözünü ettiğimiz muhtıralardan birincisi, Haydar Bey tarafından kaleme alınmış olup 16 sayfadır.²⁸ “Garbî Trakya” başlıklı Haydar Bey muhtırası, esas itibarıyla tarih ve nüfus bilgileri kullanılarak Batı Trakya'nın Bulgaristan ile hiçbir ilgisi olmayan özbeöz Türk toprağı olduğu düşüncesinden/gerçeğinden hareketle plebisit/halk oylaması talebini içermektedir. İkinci muhtıranın yazarı ise Tahir Lütfi Bey'dir. 15 varaktan oluşan bu muhtıra, “Edirne Vilayeti ve Şarki Trakya (Edirne Trakyası)” başlığını taşımaktadır.²⁹ Söz konusu muhtırasında, Tahir Lütfi Bey, Edirne vilayetinin bölünmez bir parçası olan Meriç vadisi ile Garbi Trakya'nın tekrar vilayete iadesini “mübrem bir zaruret” olarak görmektedir.

a) Haydar Bey Muhtırası

Haydar Bey muhtırası, esas olarak Batı Trakya'nın mülkiyet ve nüfus bakımından çoğunlukla Türk olduğuna güvenerek bu bölgede halk oylaması talep etmektedir. Muhtıranın geri kalan kısmı ise bu tezi destekleyecek tarih ve nüfus bilgilerini içermektedir.

Hemen belirtelim ki Haydar Bey muhtırası, tarihî iki tespitle başlamaktadır:³⁰

1) Balkan Savaşı'nın en tabii olmayan sonuçlarından biri altı buçuk yüzyıldan beri Osmanlı idaresinde bulunan Trakya'nın ikiye bölünüp genel nüfusun yüzde yetmişten fazlası Türk olan ve Bulgarlıkla hiçbir ilgisi bulunmayan Batı Trakya'nın Bulgaristan'a terk ve ilhak edilmiş olmasıdır.

La Thrace Occidentale” Fransızca başlıklı kâğıtlara yazıldığı görülmüştür. Bunun dışında, Batı Trakya Muhafaza-i Hukuk Cemiyeti diye bir cemiyetin varlığına ne diğer belgelerde ne de araştırma eserlerinde rastlayabildik ama 1919'da, Gümölcine'de bir Batı Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurularak faaliyet gösterdiğini ve kısa süre sonra bu cemiyetin İstanbul şubesinin faaliyete geçtiğini bilmekteyiz. Aynı adla bu kez 25 Nisan 1922'de İstanbul merkezli bir Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduğu görülmektedir. (Bkz. Ahmet Aydın, *Batı Trakya Faciasının İçyüzü*, s. 265-274. Bu sebeple biz de Garbî Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adını tercih ettik.

²⁵ Bu muhtıraların üzerinde tarih bulunmaması beraber muhtıranın yer aldığı belge gömleğindeki bir diğer belgenin üzerinde 25 Mart 1922 tarihi yazmaktadır.

²⁶ Mesela, Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, 15 Mayıs 1922'de, Ankara'da Hariciye Vekaleti'ne verdikleri bir muhtıradaki Meriç ile Ustruma, 1912 Osmanlı-Bulgar hududu ve Ege Denizi arasındaki bölge Batı Trakya olarak tanımlanmakta ve bu bölgede Türklerin yüzde yetmiş beş (% 75) olarak çoğunluk hâlinde yaşadıkları belirtilmektedir. Ayrıca, Misak-ı Milli Garbî Trakya'yı unutmadığı da yazılıdır. Bkz. T. Bıyıkhoğlu, *a.g.e.*, s. 142; Aynı cemiyet, bu kez, İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcileriyle Cemiyet-i Akvam Riyaseti'ne bir muhtıra ile ekli mezalim listelerini sunmuştur. Bkz. Sadrazam adına Müsteşar Ali Cevad Bey imzasıyla 27 Ağustos 1338/1922 tarihinde Hariciye Nezaretine gönderilen tezkire, BOA, HR.SYS, 2537/3, lef 11.

²⁷ Ankara hükümetinin Batı Trakya siyaseti için bkz. Metin Ayışığı, “Dünden Bugüne Batı Trakya Meselesi”, s. 5 16-518; Yusuf Sarıay, “Batı Trakya Türklerine Yönelik Yunan Politikası ve Ankara Hükümetinin Tavrı”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007-Ankara Bildiriler*, I, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 1478-1484.

²⁸ BOA, HR.SYS, 2540/5.

²⁹ BOA, HR.SYS, 2540/5, lef 22.

³⁰ HR.SYS, 2540/5 (Haydar Bey Muhtırası , s.1).

2) 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan bu yana sınırları zaman zaman daralan veyahut genişleyen Batı Trakya'nın Mesta-Karasu ile Meriç nehri arasında bulunan bir bölge olarak tanımlanması ve bu bölgenin Edirne vilayetinin bölünmez bir parçası hâlinde yüzyıllarca Türkler tarafından idare edilmesidir.

Daha sonra muhtırada, Haydar Bey'in meşhur tarihçiler dediği Nestor, Züferova ve Behar Ruen'in eserleri kaynak gösterilerek Osmanlı öncesinde Kuman ve Peçenek adlı Türk topluluklarının³¹ Trakya'da mevcut olduklarını ve birçok önemli siyasi ve askerî roller oynadıklarını vurgulandıktan sonra Osmanlı fethi öncesinde Trakya'da anarşinin, fetihden sonra ise barış ve istikrarın hüküm-ferma olduğu ifade edilmekteydi. Ayrıca, Osmanlı öncesinde Trakya'da anarşiden dolayı hiçbir medeniyet eserinin kalmadığı, Osmanlı fethinden sonra ise köprü ve yollar gibi birçok imar faaliyetine başlandığı iddiası dillendirilmişti. Bunda amaç, muhtıra diliyle söylersek “birçok Türk asâriyle imar ve ahalinin emniyet ve asayişini ve ticaretin inkişaf ve serbest-i icrasını temin” idi. Hatta bu imar faaliyetleri sonucunda yine muhtıra diliyle ifade edersek “beynel-ahali maarifin ta'mîmi için de medreseler küşâd olundu.”

Tarihi bir gerçeğin ifadesi olmakla beraber bu sözler birer “Osmanlı övgüsü” idi. Daha sonraki cümleleri okuyunca bu övgünün niçin yapıldığı anlaşılmaktadır. Muhtıraya göre Bulgarlar, Trakya'da Osmanlıların inşa ettikleri bu medeniyet eserlerini altı seneden beri tahrip etmeye çalışmışlardı. Bu tahribatın muhtıradaki karşılığı “enya-yı tahribat ve Türklüğü imha etmek” idi. Bundan amaç, “asâr-ı Osmaniyyeyi mahvetmek, Garbî Trakya'ya Bulgar rengi vermek” idi. Ne talih ki Bulgar mezalim ve cinayetlerine rağmen Edirne vilayetinin bir parçası olan Batı Trakya “yine bir Osmanlı ülkesi, yine bir Türk Ocağı olmaktan ve asırlardan beri taşıdığı Türk kisvesinden tecrid edilemedi.”

Haydar Bey, muhtırasının bu bölümünde Balkan muharebesinin ilanından itibaren Bulgarların Batı Trakya'ya gönderdiği kendi başıbozuk birlikleri ile Makedonya çetelerinin bölgede yaptıkları mezalimin yanı sıra Bulgar memurlarının gaddarane faaliyetlerinden bahsetmekteydi. Bunun sebebi, mezalim ve cinayetler işlemek suretiyle Batı Trakya'nın yüzde yetmiş beşi Türk olan halkını ya Hristiyanlığa girmeye veyahut Türkiye'ye göç etmeye zorlamak idi.³²

Muhtıraya göre, Bulgarların bu politikasının ilk kurbanı Pomaklar idi. Pomaklara yönelik Bulgarların bu “cebren tansir” siyaseti, Balkan muharebesinde Avrupa kamuoyunun Bulgar vahşetinden habersiz olduğu ve Kral Ferdinand'ın Avrupa'da Türkleri barbar gösteren propagandalar yürüttüğü bir döneme rastlamaktaydı. Öyle ki, Bulgar eylemleri hiçbir surette kabul edilebilecek nitelikte değildi. Mesela, Bulgar hükümeti Batı Trakya'daki sakin zavallı Pomakları zorla din değiştirmeye ve Hristiyanlığa girmeye zorlamakta, camileri kiliselere çevirmekte, imam ve müezzinlerin sakallarını tıraş ettirerek zorla Ortodoks ayini ile vaftiz ettirmekte, Pomaklara Bulgar ismi vererek nüfus kayıtlarına kendilerini zorla Bulgar yazdırmakta idi.³³

³¹ Muhtırada Peçenek ve Kumanlar “Osmanlı Türklerinden evvel Kuman ve Peçenek tesmiye olunan Türk unsuruna mensup iki millet” olarak tanımlanmıştır.

³² HR.SYS, 2540/5, Haydar Bey Muhtırası (Bundan sonra HM diye geçecektir.) s. 1-2.

³³ Balkan Savaşları sırasında Pomaklar sadece Bulgarların mezalimine maruz kalmadılar; zorla Hristiyanlaştırıldılar. Bu Pomakların sayısı 200.000 civarındaydı. Rodoplar, Batı Trakya ve Makedonya'da yaşayan söz konusu Pomaklar, 29 Eylül 1913 tarihli İstanbul Antlaşması'ndan sonra yeniden İslama

Haydar Bey'e göre yirminci medeniyet asrının dinî serbestliğe herkesin uyduğu bir dönemde, Bulgarların bu tarz hareketleri Müslümanlara karşı reva gördükleri bir mezalim idi ve aynı zamanda bu dönem “tarihî beşerin en feci ve kanlı sahayifini işgal edecek” idi.

Haydar Bey'e göre Pomaklara yönelik Bulgar baskı ve zulümleri, hem Pomakların milli vicdanlarının uyanık olması ve hem de Osmanlı Devleti'nin Bulgarlara karşı protestoları sonucunda terk edildi. Bunun üzerine Bulgarlar, Batı Trakya'da yeni bir imha politikasını uygulamaya koydular. Bu amaçla Bulgarlar, isyan çıkaracaklar iddiasıyla Müslüman halkın evlerine saldırdıkları gibi silah arama bahanesiyle birçok günahsız Müslümanı süngü ve sopalar ile “gaddarâne ve vahşiyâne bir surette” katlettiler. En insanlık dışı ve alçakçası, birçok Müslüman kız ve kadınların namuslarına tecavüz edilmesiydi. Bunda amaç, Müslümanları Batı Trakya'dan kaçırmak ve bunların emval ve emlakını müsadere etmektir.³⁴

Nitekim Radosladof kabinesi, Batı Trakya'ya gönderdiği birtakım kötü niyetli (muhtırada erazil) memurlar aracılığıyla Müslüman halkı soymuş, haraca bağlamış ve keyfi olarak birtakım vergiler almaya başlamıştı. Bu tarz hareketlerle Müslümanları Batı Trakya'yı terk etmeye zorlayan Bulgarlar, gasp ettikleri emlak ve emvali Makedonya'dan getirdiği Bulgarlara vermeye çalıştılar. Bir kısmını da devletleştirdiler.³⁵

Haydar Bey muhtırasına göre I. Dünya Savaşı'nın ilanından sonra başlayan Osmanlı-Bulgar itilafı, Batı Trakya'nın Müslüman ahali için daha da zorlu bir dönemi başlatmıştı. Bu dönemde Batı Trakya Müslümanları, iki şekilde nüfus azalmasına maruz kaldılar. Bunlardan birincisi, söz konusu itilaf gereğince eli silah tutan “bil-cümle Türk şebabı ile elli yaşına kadar bütün Garbî Trakya Türklerinin Bulgarlar tarafından silahlantına alınmasıydı. Bu bağlamda, yaklaşık kırk bin civarındaki Batı Trakya Türk kuvveti, Bulgaristan'ın Trakya ordularına gönderildi. Tabiatıyla savaş ortamında önemli bir kısmı şehit düşmüş ve geri kalanı da çeşitli zorluklar ile mahkûmiyetlerden sonra vatanlarına dönebilmişlerdi. İkincisi ise I. Dünya Savaşı'nın son iki yılında, Bulgar hükümetinin “iaşe kanunu mucebince” Batı Trakya Müslümanlarının elinde bulunan erzaka el koyarak Müslüman halkın açlıktan ölmelerine sebep olmalarıydı. Bu husus Bulgar Parlamentosu olan Sobranya'daki Türk milletvekilleri ile Osmanlı Devleti'nin Sofya büyükelçisi tarafından defalarca Bulgar hükümeti nezdinde gündeme getirilmişse de sonuçsuz kalmış ve savaşın sonuna kadar da “Garbî Trakya Türklerinin yaralarına merham-sâz olacak bir çâre bulunamamış idi.”³⁶

Haydar Bey, muhtırasının bu bölümünde Batı Trakya'ya yönelik Bulgaristan politikasını değerlendirmekteydi. Ona göre Bulgarların Batı Trakya'da dört yıldır sürdürdükleri siyaset, “tard ve teb'id, tehcîr ve katil/katli politikası” idi. Buna rağmen Batı Trakya'daki Türk nüfus, Bulgarların istedikleri gibi azalmadı.³⁷

dönmeye başladılar. Bu süreç, Şubat 1914'de tamamlandı. Geniş bilgi için bkz. Aşkın Koyuncu, “Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 33/Bahar 2013, s. 139-196.

³⁴ HR.SYS, 2540/5, HM, s. 3.

³⁵ HR.SYS, 2540/5, HM, s. 4.

³⁶ HR.SYS, 2540/5, HM, s. 6-7.

³⁷ HR.SYS, 2540/5, HM, s. 7.

Nüfus İstatistikleri Açısından Batı Trakya

Haydar Bey muhtırasına göre, Batı Trakya’da Müslüman Türk nüfusun azalmasını sağlayamayan Bulgarlar, sahte nüfus istatistikleri ile Batı Trakya’nın çoğunluğunun Bulgar olduğunu göstermeye çalıştılar. 1916’da düzenledikleri Batı Trakya nüfus istatistiği şöyledir:³⁸

Ortodoks Bulgar	127.736
Patrikhaneye tâbi Bulgar	30.374
Müslüman Bulgar	72.000
Cemân yekûn Bulgar ahalisinin yekûnu	230.956
Rum ahali yekûnu	9.600
Türk ahali yekûnu	136.776
Musevi	4.900
Gagavuz	2.460
Ermeni	2.024
Kıbtî	0.936
Arnavud	600
Mütenevvi	295
Anâsır-ı muhtelifê mikdârı	20.810

Kenar notu

Ceman Bulgar ahalisi	230.956
Rum ahalisi yekûnu	9.600
Türk ahalisi yekûnu	136.776
Anâsır-ı muhtelifê mikdârı	20.810
Garbî Trakya ahalisi	398.142
Bulgar istatistikleri muccebince	

Haydar Bey’in bu istatistikle ilgili ilk tespiti, Bulgarların Batı Trakya’da mevcut birtakım ırkları Bulgar göstererek nüfus açısından onları fazla gösterme çabasıydı. Buna örnek olarak bütün Rum ahalinin “Patrikhaneye tabi Bulgar” olarak gösterilmesini veren Haydar Bey, Pomakların da Bulgar-Müslüman olarak hesap edildiği görüşündeydi. Rum ahalisi meselesine girmeyen Haydar Bey, Pomaklar meselesine uzun uzadıya değindi. Haydar Bey’e göre Pomaklar, Osmanlılardan önceki dönemlerden beri Türk ırkına mensup olup anadillerini unuttuklarından dolayı Slavca konuşan bir topluluk iken fetihten sonra Osmanlı Devleti’ne “en sadık, en fedakâr bir evlad” hâlinde yaşamışlardı. Pomakları Türk kabul ettikten sonra nüfus miktarlarını yeniden toplayan Haydar Bey, Batı Trakya Türklerinin nüfusunu (Pomak artı Bulgarların Türk dedikleri ahali miktarı) $72.846+136.776=209.622$ olarak hesaplamaktadır ki bu sayı, Batı Trakya genel nüfusunun yüzde altmışına karşılık gelmekteydi. Diğer taraftan Bulgar nüfusu ise ancak yüzde otuz dört kadardı.

³⁸ HR.SYS, 2540/5, HM, s. 7-8.

Hemen belirtelim ki Bulgar nüfus istatistiği, etnik demografi açısından sorunluymdu. Etnik köken olarak Bulgar olmayanlar bile Bulgar sayılmıştı. Mesela Rumlar, “Patrikhaneye bağlı Bulgar” olarak tanımlanırken çoğunluk Bulgarlar ise Ortodoks ve Müslüman Bulgarlar şeklinde ayrı sayılmıştı. Özellikle Müslüman Bulgar denilen insanların Ortodoks Bulgarlardan daha ziyade diğer Müslümanlara yakın duracakları aşikârı. Buna karşılık, Haydar Bey’in bu istatistiğe bakışı da biraz sorunluymdu. O da tıpkı Bulgarlar gibi Pomakları Türk sayarak Batı Trakya’daki Türk nüfusunu fazla göstermekteydi.³⁹

Bununla yetinmeyen Haydar Bey, Osmanlı Devleti’nin Balkan Harbi’nden önce yaptığı son nüfus sayımındaki Batı Trakya’nın durumunu tablo hâlinde vermektedir.

Şehir	Müslim	Rum	Ermeni	Yahudi	Kıbtî	Bulgar
Mustafa Paşa	13.061	05.886	033	591	-----	10.303
Karaağaç	44.188	73	2	112	-----	3
Dimetoka	08.968	20.457	221	1029	294	1.483
Ortaköy	18.351	13.451	27	1	-----	4374
Gümülcine	68.390	10.613	387	1114	201	10.616
Sultanyeri	45.934	88	----	-----	----	915
Ahiçelebi	25.715	25.715	1658	-----	-----	14.603
İskeçe	31.967	9.376	135	252	-----	3.076
Eğridere	43.023	-----	-----	----	-----	157
Daridere	23.088	-----	-----	-----	-----	752
Dedeagaç	10.527	7.871	404	265	-----	11.433
Sofulu	29.133	16.749	60	93	-----	5.940
YEKÛN	362.445	86.252	1.269	3.457	495	68.656

Yekûn-ı Umûmî: 362.445, 86.252, 1.269, 3.457, 495, 68.657: 522. 574

Gördüğü gibi Batı Trakya’nın toplam nüfusu **522.574**’dür. Bunun **362.445**’i Türk-Müslüman, **86.252**’si Rum, **68.656**’sı Bulgar ve tahminen **5.000**’e yakın kalan ahali de çeşitli unsurlardan meydana gelmekteydi. Bu rakamları yüzde olarak ifade edersek, Batı Trakya’nın %13’ü Bulgar, %16’sı Rum ve %70.5’i Türk-Müslüman’dı.

20. yüzyılın başlarında Batı Trakya’da ezici çoğunlukta bulunan Türk-Müslüman nüfus, Balkan ve I. Dünya savaşlarında yaşanan Bulgar zulmüne ve Bulgarların bütün nüfus istatistik oyunlarına rağmen yine de nüfus üstünlüklerini korumuşlardır.

Daha da önemlisi, yaşanan bütün sıkıntılara rağmen Batı Trakya’daki emlakın %95’i Türklerin tasarrufundaydı.⁴⁰

Haydar Bey muhtırasına göre Batı Trakya’daki Türk-Müslüman varlığının delilleri sadece nüfus ve emlak değildi. Özellikle Osmanlı idaresinde inşa edilen kültürel-mimari eserleri unutmamak gerekirdi. Haydar Bey, Gümülcine, Daridere,

³⁹ HR.SYS, 2540/5 HM, s. 8-9.

⁴⁰ HR.SYS, 2540/5, HM, s. 10-11.

İskeçe, Kırcaali, Eğridere, Sultanyeri gibi yerleşim yerlerindeki tarihî eserleri saymaktaydı. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

Gümülcine: 36 camii, mescit ve tekke, 8 medrese, 12 mektep ve 150 kadar çeşme ve köprü. Buna karşılık Bulgarların evden bozma 2 mektebi mevcuttur.

Dardere Kasabası: 13 camii ve mescit, 2 medrese ve 7 mektep ile çeşitli taş köprüler. Bulgarların ise sadece 2 kilise ile bir mektebi vardır.

İskeçe: 14 camii ve tekke, 3 medrese, 11 mektep ve Türk eseri 4 taş köprüye karşılık Bulgarların evden bozma bir kiliseleri mevcuttur.

Bu bağlamda en ilgi çekici olanı ise Kırcaali, Eğridere ve Sultanyeri gibi yerlerde Bulgar varlığını gösterecek hiçbir eserin mevcut olmamasıydı.

Bütün bunlardan sonra Haydar Bey'in muhtırasında vardığı sonuç belliydi: “Garbî Trakya, bir Türk ocağı ve Türklerin kadim bir yurduydur.”⁴¹

Bunun delili olarak Haydar Bey, üç esas siyasî gelişmede Batı Trakyalı Türklerin tavırlarını göstermektedir. Bunlardan birincisi, Batı Trakya'nın Bulgaristan'a bırakıldığında gösterdikleri tepkiydi. İkincisi Batı Trakya'da müstakil bir Türk hükümetinin üstelik cumhuriyet olarak ilan edilmesiydi. Üçüncüsü de Bulgar Parlamentosu olan Sobranya'daki Türk milletvekillerinin hiçbir korkuya kapılmadan milliyet prensiplerinden hareketle hazırlayıp İtilaf devletleri temsilcilerine sundukları muhtıraydı. Haydar Bey'e göre bu muhtıra, Batı Trakya milli hareketinin ilk tezahürüdür.⁴²

Diğer taraftan, Trakya-Paşaeli Komitesi'nin İstanbul'daki İtilaf devletleri temsilcilerine verdikleri muhtariyet muhtırası da aynı amaca yönelikti. Söz konusu komite, sundukları muhtırayla, ilk önce Bulgarların Edirne üzerindeki hak talebi ile Türklere yönelik mezalim iddialarını güçlü delillerle reddetmiş ve daha sonra Wilson prensipleri gereğince Batı Trakya'nın kendi kaderini kendi tayin etme hakkının tanınmasını talep etmişti.⁴³

Haydar Bey muhtırası, sonuç sayılabilecek kısımlarında Batı Trakya ile ilgili talebini açık olarak ortaya koymaktaydı. Batı Trakya'nın “esasen Türk ve iktisaden ve harsen ve milliyeten bir küll-i tam olan Edirne vilayetinin bir cüz'-i layenfekki olduğu” fikrinden hareket eden Haydar Bey muhtırası, Balkan Savaşı'ndan sonra haksız yere Bulgaristan'a bırakılmış olan Batı Trakya'nın milliyet prensipleri gereğince Edirne vilayeti'ne ve dolayısıyla Türkiye'ye bağlanmasını İtilaf devletlerinden talep etmekteydi. Hatta bu konuda Batı Trakya'da bir halk oylamasına bile razı olmaktadır.⁴⁴

b) Tahir Lütfi Bey Muhtırası

Bu muhtıra, “Edirne Vilayeti Şarki Trakya (Edirne Trakyası)” adını taşımakta olup giriş dışında milliyet, hars, iktisat ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Tahir Lütfi Bey, muhtırasının giriş bölümünde, bazı tarihî tespitler bulunmaktadır. Bu tespitlerden birincisi, Edirne vilayetinin Balkan harbi ve 1915'te Osmanlı-Bulgar itilafınca taksim edilmesi ve parçalanmasıydı. İkincisi ise, yine Balkan harbi ve söz konusu itilaf gereğince önce Batı Trakya'nın ve daha sonra Meriç vadisinin Edirne vilayetinden koparılmasıydı.

⁴¹ HR.SYS, 2540/5, HM, s. 12.

⁴² HR.SYS, 2540/5, HM, s. 13.

⁴³ HR.SYS, 2540/5, HM, s. 14.

⁴⁴ HR.SYS, 2540/5 HM, s. 16.

Bu tespitlerin ardından milliyet başlıklı bölümde, Trakya bölgesinin Osmanlı öncesinden itibaren tarihçesi anlatılmaktaydı. Muhtıraya göre, Trakya kıtası tamamen ahali itibariyle bir Türk memleketi olup Edirne vilayeti de aynı özelliğe sahipti. Hatta Kuman ve Peçeneklerden beri Trakya Türk yurdu idi. Bu Türk topluluklarının Hristiyanlığı kabul ile Rum kilisesine bağlı olduklarını ve Türkçe konuştuklarını kaydeden muhtıra, ayrıca Gagavuz adı verilen ve Türkçe konuşan başka Hristiyan Türklerin de varlığından söz etmekteydi.

Osmanlı Türklerinin Edirne ve havalisini fethettikten ve burayı payitaht yaptıktan sonra Anadolu'dan hicret ile gelen Türk topluluklarıyla Trakya bölgesinin daha da Türkleştiğini savunan muhtıra, son yüzyıllarda görülen Osmanlı-Rus harpleri sonucunda Tuna'yı geçen Rus ordularının Trakya'daki Müslüman-Türk ahaliyi mezalime uğrattığını ve bu arada Trakya'da yaşayan Bulgarların bir kısmını Rusya'ya bir kısmını da Besarabya'ya göç ettirdiğini yazmaktaydı. Bu Bulgar iskânının en büyüğü 14 Eylül 1829 tarihli Edirne barışı (muhtırada 1821 yazmaktadır) ile son bulan Osmanlı-Rus muharebesi sırasında yaşanmıştır ki bu husus, Balkan harplerinden sonra Bulgar milliyetçileri tarafından eleştirilmiştir.⁴⁵

1877-1878 Osmanlı-Rus harbinden Balkan harbine kadar geçen sürede Bulgaristan, Edirne vilayeti ve Batı Trakya üçgeninde yaşanan gelişmeleri ana hatlarıyla hatırlatan muhtırada şu tespitler yapılmıştır:

a) 1878 tarihli Berlin Antlaşması'ndan sonra kurulan Bulgaristan'ın zalim idaresi yüzünden Bulgaristan'da yaşayan Türkler, Anadolu'ya ihtiyar-ı muhaceret etmişlerdir. Bu süreçte Edirne vilayetinde ikamet eden halk da olmuştur.

b) Bulgaristan Prensiği kurulunca, Rusya'ya ve Besarabya'ya göçe den Bulgarlar geriye gelmişlerdir. Bu süreçte Batı Trakya'ya da bir miktar Bulgar göçü de olmuştur ama 20. yüzyılın başında yapılan Osmanlı nüfus sayımına göre bu nüfus %10'u geçmemiştir.

c) 1913 tarihli İstanbul Antlaşması ile 1915 tarihli Edirne itilafı gereğince Trakya ile Bulgaristan arasında bir nüfus değişimi kararlaştırılmış ve uygulanmış olmasına rağmen vilayetin şimdiki sınırları içindeki köylerde hemen hiç Bulgar nüfus kalmamıştır.⁴⁶

Muhtıranın hars bölümüne gelince, yazarın yine bir tespitle başladığını görmekteyiz. Buna göre Edirne vilayeti, daha önce ifade edildiği üzere ahalice Türk olduğu gibi hars bakımından da Türktür. Bunu rakamlarla ortaya koyan Tahir Lütfi Bey, Bizans devrinde Edirne'nin sur içinde 14 mahalle ve 2300 hane hâlinde iken Osmanlı fethinden sonra sur dışına da yayılmak suretiyle 146 mahalle ve 13.925 haneye ulaştığını yazmaktaydı. Edirne'nin Osmanlı payitahtı olduktan sonra kısa sürede ilmî ve medenî hareketlerin merkezi hâline geldiği ve dolayısıyla birçok büyük mimari eser ile hayır kurumlarının inşa edildiği kaydedilen muhtırada hâlihazırda, mevcut 157 cami, 69 tekke, 35 medrese, 24 hamam, 14 kışla, 241 çeşme, 5 imaret birçok buzhane ile birçok han ve değirmenin mevcut olduğu da yazılıydı. Tahir Lütfi Bey'e göre bunun anlamı, Türklerin sadece cengâver olmayıp hars ve medeniyet erbabı da olduğu şeklindeydi. Sadece Edirne'de birer "abide-i sınaat" olan Selimiye,

⁴⁵ HR.SYS, 2540/5, Tahir Lütfi Bey Muhtırası (TLM), varak no. 22.

⁴⁶ HR.SYS, 2540/5, TLM, varak no. 23.

Üç Şerefeli, Muradiye camileriyle Eski Cami'yi⁴⁷ saymak bile yeterliydi.⁴⁸

Muhtıranın iktisat bölümü ise Balkan muharebesinden önce Edirne vilayetinin -yani Trakya'nın- bir iktisadi birlik oluşturduğu ve muharebe ile 1915 tarihli Sofya Mukavelesi sonucunda Batı Trakya ile Meriç vadisinin ayrılmasıyla bu birliğin ortadan kalktığı düşüncesiyle başlamaktaydı. Muhtıraya göre Edirne vilayetinin iktisadi hayatı Adalar Denizi ile doğrudan doğruya ilişkiliydi. Nitekim Batı Trakya'nın ayrılmasıyla vilayetin Adalar Denizi ile bağlantısı kopmuştu. Bu ise Doğu Trakya'nın en önemli iktisadi çıkış kapısını kapatmış oluyordu.

Diğer taraftan Edirne vilayetinin iktisadi hayatına vurulan ikinci darbe de 1915 mukavelesiyle Karaağaç'ın Bulgarlara terk edilmesiydi. Çünkü bir ziraat memleketi olan Edirne vilayetinde yetişen peynirlerin korunması için gerekli buzhaneler Karaağaç'ta inşa edilmişti. Karaağaç, Bulgarlara terk edilince, Edirne vilayeti, söz konusu buzhanelerden mahrum kaldı. Ayrıca, vilayette yapılan kozacılık için de gerekli olan koza fırınlarının tamamı da Karaağaç'ta idi. Bu da vilayetin koza tarımını büyük ölçüde olumsuz olarak etkiledi.

Muhtıraya göre, Edirne vilayetinin Adalar Denizi ile irtibatının kopmasının yanı sıra Karaağaç'ın Bulgarlara terki birtakım olumsuz sonuçlar doğursa da vilayet arazisinin %70'i Türklerin elinde bulunmakta ve Türkler tarafından işletilmekteydi. Ayrıca, vilayetin hububat tarımı tamamen Türklerin elinde olup bağcılık, bostancılık, kozacılık, hayvancılık (büyükbaş ve küçükbaş) gibi alanlarda da Türklerin büyük ağırlığı bulunmaktaydı.

Muhtırasının sonuç bölümünde Tahir Lütfi Bey, Batı Trakya ile Meriç vadisinin yeniden Edirne vilayetine bağlanmasını talep etmekteydi.⁴⁹

Sonuç olarak diyebiliriz ki her iki muhtıra da evveleminde Batı Trakya'nın anavatan kabul ettikleri Edirne vilayeti aracılığıyla Türkiye'ye bağlanmasını istemekteydi. Hatta Haydar Bey muhtırası, Wilson prensiplerinin self-determinasyon ilkesi gereğince Batı Trakya'da bir halk oylaması yapılmasını da savunmaktaydı. Bu talep, Türk Misak-ı Milli beyannamesinde de yer almaktaydı.⁵⁰ Özellikle Haydar Bey muhtırasında dikkat çeken bir husus ise Mesta-Karasu ile Meriç nehirleri arasındaki bölgeyi Batı Trakya olarak tanımlamasıydı. Bu da gösteriyor ki Batı Trakyalı aydınlar, ütöpik fikirler yerine Batı Trakya hakkındaki uluslararası gerçeklerden hareket etmekteydiler. Bu gerçeklerin en birincisi, Ekim 1919-Mayıs 1920 arası dönemde kurulmuş olan Müttefiklerarası Batı Trakya hükümeti olup sınırları Mesta-Karasu ile Meriç nehirleri arasındaki bölgeyi kapsamaktaydı. Bugünkü Batı Trakya, o sınırlardan ibarettir.

⁴⁷ Bu bağlamda, Edirne'deki Ali Paşa Çarşısı ile Bedesten, Rüstem Paşa ve Kurşunlu hanlarının yanı sıra Tunca, Arda ve Meriç nehirleri üzerlerine inşa edilmiş şaheser köprüleri de bilmekte fayda vardır. Muhtıradaki bunlardan da bahsedilmektedir.

⁴⁸ HR.SYS, 2540/5, TLM, varak no. 24-25.

⁴⁹ HR.SYS, 2540/5, TLM, varak no. 25-26.

⁵⁰ Beynâmenin üçüncü maddesi şöyledir: "Türkiye sulhuna ta'lik edilen Garbî Trakya vaz'iyet-i hukukiyyesinin tesbiti de seknesinin kemâl-i hürriyetle beyân edecekleri ârâya tebe'ân vâki' olmalıdır". Bkz. Mustafa Budak, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002, s. 157.

Sonuç

Eski bir İslam-Türk yurdu olan Batı Trakya, Balkan savaşlarından sonra ilk önce Bulgaristan ve daha sonra da Yunanistan tarafından işgale uğramıştır. Bu süreçte Batı Trakyalı aydınlar, özellikle Mondros Mütarekesi'nden sonra Batı Trakya'nın yabancı boyunduruğundan kurtarılması için müdafa-i hukuk benzeri örgütler aracılığıyla mücadeleye girişmişlerdir. Her ne kadar Batı Trakya, Mustafa Kemal Paşa için Doğu Trakya davası karşısında ikinci derece bir mesele olarak değerlendirilmiş olsa da Milli Mücadele hareketinin hedef programı olan Misak-ı Milli beyannamesinde yer alan halk oylaması önerisiyle desteklenmesini sağlamıştır.

Diğer taraftan, Bulgar işgali devrinde olduğu gibi Yunan idaresinde (15 Ekim 1919-23 Mayıs 1920) de Batı Trakya'da görülen mezalim, Batı Trakyalı aydınları yeniden harekete geçirmiş ve dolayısıyla, Batı Trakya davasının uluslararası kamuoyu nezdinde duyurulmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. İşte Mart 1922 tarihli Paris Barış Konferansı'na Batı Trakyalı Haydar Bey ile Tahir Lütfi Bey'in sundukları söz konusu iki muhtıra, bu amaca yönelik olmuştur. Ne var ki bu muhtıralardan da Batı Trakya davasının duyurulması dışında bir sonuç çıkmamıştır. Bunda, İtilaf Devletleri'nin Türkiye sınırının Meriç'i aşmamak yönündeki ısrarcı politikalarının yanısıra bu gerçeğin farkında olan Ankara BMM hükümetinin Şarkî Trakya ile Batı Trakya davalarını ayırmaları ve Şarkî Trakya'nın kurtuluşuna öncelik vererek Batı Trakya davasının ayrı bir hukuki zeminde yürütülmesi gerektiği şeklindeki siyaseti de etkili olmuştur. Nitekim Batı Trakya, Lozan Antlaşmasında, Meriç nehrinin Türkiye'nin batı sınırı olmasıyla Yunanistan'da kalmıştır.⁵¹

⁵¹ Ankara BMM hükümetinin bu tarz politika izlemesinin ana sebebi, Bulgaristan ile imzalanmış olan 6 Eylül 1915 tarihli antlaşma çerçevesinde Batı Trakya meselesinin sınırlar bağlamında "halledilmiş bir mesele" olarak görülmesiydi. Bu konuda bkz. Mustafa Budak, "Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a Batı Trakya", *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul, 2016, s. 67-81.

KAYNAKÇA

- AHMET İZZET PAŞA, *Feryadım II*, Yay. haz. Süheyl İzzet FURGAÇ, Yüksel KANAR, Nehir Yayınları, İstanbul, 1993.
- ATATÜRK, Kemal, *Nutuk III*, MEB Yayınları, İstanbul, 1987.
- AYDINLI, Ahmet, *Batı Trakya Faciasının İçyüzü*, Akın Yayınları, İstanbul, 1971.
- AYIŞIĞI, Metin, “Dünden Bugüne Batı Trakya Meselesi”, *Osmanlı II*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002.
- _____, “Mütareke Döneminde İstanbul Hükümetleri İle Kuvâ-yı Milliye Arasındaki Münasebetler (14 Ekim 1918-16 Ekim 1920)”, *Belgelerin Işığında Milli Mücadele Tarihimiz*, Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 248-249.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik, *Trakya'da Milli Mücadele I*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1987.
- BUDAK, Mustafa, *İdealden Gerçeğe Misak-ı Milli'den Lozan'a Dış Politika*, Küre Yayınları, İstanbul, 2002.
- _____, “Osmanlı Belgelerine Göre Mondros'tan Lozan'a Batı Trakya”, *Dünden Bugüne Batı Trakya Uluslararası Sempozyumu Bildiriler*, İstanbul, 2016, s. 67-81.
- ÇETİN, Nurten, *Son Sadrazam Ahmet Tevfik Paşa*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2015.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri I*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1953.
- GÜNER, Zekai, *Trakya-Paşaeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri (1 Aralık 1918-13 Mayıs 1920)*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1998.
- KOYUNCU, Aşkın, “Balkan Savaşları Sırasında Pomakların Zorla Tanassur Edilmesi (1912-1913)”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, 33/Bahar 2013, s. 139-196.
- Osmanlı Belgelerinde Batı Trakya*, Yay. haz. Yıldırım Ağanoğlu, Sebahattin Bayram, Mümin Yıldıztaş, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, İstanbul, 2009.
- ÖZDEN, Neşe, “The British Foreign Office Policies on Damad Ferid Paşa's Preparation for the Execution of the Treaty of Sevres”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi Atatürk Yolu*, c. 5, S. 20, Kasım 1997, s. 423-455.
- SARINAY, Yusuf, “Batı Trakya Türklerine Yönelik Yunan Politikası ve Ankara Hükümetinin Tavrı”, *Altıncı Uluslararası Atatürk Kongresi 12-16 Kasım 2007-Ankara Bildiriler I*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s. 1478-1484.
- SONYEL, Salahi, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika II*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986.
- TÜMENOĞLU, Rıdvan, *Bulgar Kaynaklarına Göre Mondros'tan Lozan'a Bulgaristan ve Türk-Bulgar İlişkileri* Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2006.

Arşivler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı, 60/37.

Hariciye Nezareti Siyasi, 2400/6, 2537/3, 2540/5.

